

Kazimierz Pierzchała

Kształtowanie życiowych celów skazanych matek na przykładzie badań własnych

Shaping the life goals of convicted mothers on the example of own research

Drogą do autentycznego życia jest samorealizacja¹

Według Ericha Fromma „głównym zadaniem człowieka jest dokończenie swych narodzin, zrealizowanie [...] potencjalnych mocy. Końcowym etapem tego wysiłku jest jego własna osobowość. Tylko z tego punktu widzenia możemy dokonać obiektywnego osądu, w jakim stopniu udało się mu zrealizować to zadanie [...]”². Artykuł oparty został o humanistyczno-emancypacyjną wizję współczesnej pedagogiki resocjalizacyjnej. Jest próbą poznania życiowych celów skazanych matek, determinant indywidualnych, społecznych i kulturowych, przyczyniających się do kształtowania przywołanych celów. Każdy powinien przejawiać wiarę w siebie samego, iż można osiągać zakładane cele życiowe i realizować w codzienności idee dzięki wysokim wartościom. Wolność każdego człowieka sprowadza się do prawa wyboru między dążeniem do dobra albo zła, do przeżywania radości i szczęścia, albo bólu i cierpienia. W wychowaniu do wolności należy unikać stosowania przymusu i nacisku, gdyż kształtowanie osobowości nie może być tresurą. Dzięki niej człowiek przekracza siebie ku transcendencji, realizując cele życiowe nie tylko związane z bytem naturalnym w nieustannym ruchu ku personalizacji. W tym wszystkim ważny staje się nieskrępowany rozwój dziecka, preferujący w miarę możliwości świadome działania, regulujące i wzmacniające rejestry subiektywnych znaczeń otaczającej rzeczywistości, przy eliminacji

¹ J. Daszykowska, *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej*, Kraków 2007, s. 87.

² E. Fromm, *Niech się stanie człowiek*, PWN, Warszawa-Wrocław 1994, s. 192.

brać osłabieniu czynników ryzyka. Całość działań powinna umożliwić u dziecka kształtowanie jasnych celów życiowych (zewnętrznych i wewnętrznych), przy dążeniu do konstruowania i osiągnięcia empirycznie sprawdzalnych wysokich wartości społecznych i moralnych.

Słowa kluczowe: życiowe cele, wartości, skazane matki, dziecko, więzienie.

An emancipatory vision of contemporary resocialization pedagogy. It is an attempt to learn about the life goals of convicted mothers, individual, social and cultural determinants, contributing to the shaping of the aforementioned goals. Everyone should show self-confidence that it is possible to achieve life goals and implement ideas in everyday life thanks to high values. The freedom of every human being is reduced to the right to choose between the pursuit of good or evil, between the pursuit of joy and happiness, or pain and suffering. In education for freedom, constraint and pressure must be avoided, since the formation of personality cannot be training. Thanks to it, man transcends himself towards transcendence, realizing life goals not only related to natural existence in constant movement towards personalization. In all this, the unhindered development of the child becomes important, preferring as far as possible, conscious actions, regulating and strengthening registers of subjective meanings of the surrounding reality, while eliminating or weakening risk factors. All activities should enable the child to form clear life goals (external and internal), striving to construct and achieve empirically verifiable, high social and moral values.

Key words: life goals, values, convicted mothers, child, prison.

Wprowadzenie

Każdy człowiek poszukuje sensu życia, koncentrując swoje działania wokół określonych celów. Wyznaczenie celu życiowego jednostki należy do ważniejszych kategorii psychologicznych określających osobowość, tożsamość człowieka. Społeczno-poznawcza teoria osobowości definiuje cele życiowe jako pożądane przyszłe wydarzenia, które motywują

jednostkę do długotrwałego działania i pozwalają opierać się doraźnym presjom³. Człowiek, będąc istotą myślącą, jest aktywnym podmiotem, którego działania są celowe. Związane są one zawsze z ważnymi dla człowieka wartościami i stanowią podstawowy komponent procesu projektowania przyszłości. Marvin Zuckerman stwierdza, że wpływ na kreowanie zachowań celowych w znacznym stopniu posiadają zależne od uczenia się takie cechy osobowości⁴ jak: postawy, wartości, przekonania⁵, a działanie to powinno być zorientowane na cel, planowe i kontrolowane⁶. Człowiek powinien być zorientowany na cel, ale i też powinien potrafić i chcieć go kreować. Wybierając i kreując je samodzielnie, kieruje się określonymi wartościami, dąży do nich, orientując się na świat w określony sposób. Paweł Kozłowski jest zdania, iż „cele życiowe są ważnym źródłem wiedzy o człowieku. Działania ludzi są bowiem często oceniane na podstawie ich intencji. Celom przypisuje się również wysoką wartość poznawczą, ponieważ wydają się strukturami bardziej przynależącymi do osoby niż obserwowalne zachowania. Są wynikiem doświadczeń życiowych, przemyśleń, refleksji. Regulują zachowania jednostki, nadając życiu porządek i sens. Pomagają w urealnieniu przyszłości i odkrywaniu własnych kompetencji. Cele stanowią tę kategorię motywów, które stymulują do globalnych i długofalowych działań”⁷. Decyzje, które podejmuje każdy człowiek, odnoszą się do różnych dziedzin życia, mają różnorodny poziom ważności i stadium zaangażowania w działanie prowadzące do urzeczywistnienia inicjatyw. Posiadanie celu i dążenie do niego określa codzienną aktywność oraz nadaje jej znaczenie. Cele te są wyobraźniowym lub antycypowanym efektem postępowania, do którego to rezultatu człowiek zmierza i który napędza jego dążenia. Człowiek, osiągając poszczególne cele, nie jest nigdy w pełni zadowolony i stale do czegoś dąży⁸. Jeśli zachowanie człowieka ulega zmianie pod wpływem tej aktywności, ma się do czynienia z siłą normalizacji, charakteryzującą funkcjonalność zachowania.

Celem badań stało się zwrócenie szczególnej uwagi na rodzaj motywacji skazanych matek do działania, wybór i sposób realizacji pożądaných

³ L.A. Pervin, O.P. John, *Osobowość. Teoria i badania*, Kraków 2002.

⁴ Por. W. Ambrozik, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę społeczeństwa systemu oddziaływań*, Kraków 2016.

⁵ M. Zuckerman, *Psychobiology of Personality*, New York 1991, s. 129.

⁶ N. Groeben, *Subjective theories and the explanation of human action*, [w:] G.R. Semin, K.J. Gergen (eds.), *Everyday understanding: Social and scientific implications*, London 1990, s. 19-44.

⁷ P. Kozłowski, *Wartości, cele i plany życiowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, Kraków 2016, s. 83-84; por. Z. Zaleski, *Psychologia zachowań celowych*, Warszawa 1991, s. 10-11.

⁸ R.A. Emmons, *Striving for the sacred: Personal goals, life meaning, and religion*, „Journal of Social Issues” 2005, vol. 61(4), s. 731-745.

celów życiowych (relatywnych) z perspektywy oczekiwań społecznych oraz przyjęcie określonego systemu wartości w powiązaniu z jakością życia⁹. Rozważając różne aspekty roli matki w kształtowaniu życiowych celów swoich i dziecka, założono, iż należy wziąć pod uwagę nie tylko oczekiwania społeczne, lecz także i rzeczywistość, w jakiej oni funkcjonują (system penitencjarny), czyli rozważyć spójność odgrywanej roli matki w połączeniu z innymi rolami życiowymi (np. odbywanie kary). Ważnym jest wykazanie spójności pomiędzy uwarunkowaniami społecznymi i miejscem pobytu, uwarunkowaniami kulturowymi oraz skutkiem własnego wyboru¹⁰. Współczesne badania dotyczące zagadnienia celów życiowych znajdziemy głównie w literaturze anglojęzycznej. W polskiej pedagogice i psychologii stosowanej konstrukt celu wydaje się niedoceniany.

W niniejszych badaniach zwrócono uwagę m.in. na sprawczość i wspólnotowość, poczucie osamotnienia w kontekście celów życiowych skazanych matek przebywających w zamkniętym systemie penitencjarnym. Przeprowadzone badania mają posłużyć nie tylko wyjaśnieniu badanych zjawisk, lecz przede wszystkim sformułowaniu praktycznych zaleceń dotyczących pracy penitencjarnej ze sprawcami przestępstw.

Życiowe cele skazanych matek

Analizując cele życiowe skazanych matek, warte podkreślenia na początku jest rozróżnienie przez M. Rohana pomiędzy tym, co pożądanе, i tym, co godne pożądanіa. Pierwszy aspekt powiązany jest z tym, co człowiek w rzeczywistości chce robić, a drugi odnosi się do tego, co utrzymuje, że powinien robić. Taka dwudzielność pojawia się często u osób przebywających w zakładach karnych, wobec których stawia się wymagania związane z narzucaniem realizowania celów pożądanych (relatywnych) z perspektywy oczekiwań społecznych. Na poziomie wiedzy o tym, co powinno się robić, są one przyswajane przez te osoby, jednak stoją w relacji antagonistycznej wobec tego, jakie cele chce on rzeczywiście wdrażać w życie¹¹. Człowiek, który zachowuje się reaktywnie, może być

---

⁹ Por. W. Ambrozik, *Pedagogika resocjalizacyjna...*, op. cit., s. 191 i in.

¹⁰ Por. D. Aksamit, *Kobiety-matki. O macierzyństwie, Socjopedagogiczne studium narracji matek dorosłych osób z głęboką niepełnosprawnością intelektualną*, Warszawa 2019.

¹¹ M. Rohan, *A rose by any name? The values construct*, „Personality and Social Psychology Review” 2000, vol. 4(3), s. 255-277.

do tego zmuszany, a wykonując czynności, powinien zmierzać do czegoś z własnego wyboru¹². Posiadanie celu i dążenie do niego strukturalizuje działalność człowieka. Określenie celu w kontekście wyobrażonej zmiany w otoczeniu jednostki, do której osiągnięcia zmierza jej działanie, nakierowuje zmianę na zoptymalizowanie funkcjonowania w otoczeniu¹³. Cele życiowe każdego człowieka są konsekwencją jego potrzeb, motywacji i hierarchii wartości.

Zachowania przestępców często przedstawiane są w literaturze jako bezcelowe¹⁴. Wydaje się bardziej przekonująca teoria, że ludzie uwikłani w zachowania dewiacyjne i przestępcze w rzeczywistości mają cele, lecz są one sprzeczne z wartościami uznawanymi przez ogół społeczeństwa¹⁵.

Ogólnie ludzkie cele można podzielić na kilka grup – związane z:

- własnym wizerunkiem (autoprezentacja i reputacja – *może dotyczyć wizerunku zarówno w grupie osób najbliższych, jak i w szerszej społeczności*),
- interakcjami międzyludzkimi (*sukcesy w sferze interpersonalnej: nawiązanie przyjaźni, miłość*),
- działalnością edukacyjną (*ukończenie: szkoły, kursów doskonalących, szkoleń oraz zwiększanie osiągnięć naukowych*) i zawodową (*znalezienie satysfakcjonującej lub dobrze płatnej pracy, awans zawodowy, zdobycie określonego stanowiska w pracy*),
- wolnością i autonomią (*bycie wolnym i niezależnym*),
- sferą fizyczną (*aktywność sportowa i zdrowie – osiąganie wyników sportowych, bycie częścią zespołu sportowego, dbałość o sylwetkę lub likwidowanie nadwagi*)¹⁶.
- i w końcu z działalnością dewiacyjną lub przestępczą¹⁷.

¹² T. Tomaszewski, *Struktura i mechanizmy regulacyjne czynności człowieka*, [w:] T. Tomaszewski (red.), *Psychologia*, Warszawa 1977.

¹³ J.J. Nuttin, *Théorie de la motivation humaine. Du besoin au projet d'action*, Paris 1980 za P. Kozłowski, *Wartości, cele i plany ...*, op. cit., s. 85; por. J.E. Nurmi, *How Do Adolescent See their Future? A Review of the Development of the Future Orientation and Planning*, Oxford University Press, New York 1991.

¹⁴ R. Thilagaraj, Achievement Motivation of Delinquent and Non-Delinquents, „Social Defence” 1984, 20, s. 18-20 za A. Jaworska, *Zasoby osobiste i społeczne skazanych w procesie oddziaływań penitencjarnych*, Kraków 2016, s. 76.

¹⁵ A. Carroll, *Characterising the Goals of Juvenile Delinquents: Nature, Content, and Purpose*, „Psychology, Crime, and Law” 1995, 1, s. 247-260 za A. Jaworska, *Zasoby osobiste...*, op. cit., s. 76.

¹⁶ A. Carroll, K. Durkin, J. Hattie, S. Houghton, *Goal Setting among Adolescents: A Comparison of Delinquent, At-Risk, and Not-At-Risk Youth*, „Journal of Educational Psychology” 1997, 89(3), 441-450 za A. Jaworska, *Zasoby osobiste...*, op. cit., s. 76-77.

¹⁷ A. Carroll, *Characterising the Goals of Juvenile Delinquents...*, op. cit.

Często dla osób przebywających w zakładach karnych cele przestępcze interpretowane są często jako element autoprezentacji i powód do dumy, niepowodujące utraty – w swoim przekonaniu – reputacji, mogące podnosić ich wartość oraz prowadzić do zdobywania szacunku w oczach osób o podobnych celach, a także umożliwiających zdobywanie pieniędzy. Naruszanie norm prawnych nie jest w tym przypadku powodem do wstydu, ale źródłem sukcesów, staje się dla takiej osoby atrakcyjne i motywujące, uwalnia ją od moralności¹⁸. W świetle poglądów polskiego filozofa Leona Petrażyckiego prawo uwolnione od moralności ma tę przewagę, że formułuje i kształtuje życie psychiczne człowieka za pośrednictwem uczuć i emocji przybierających postać imperatywno-atrybutywną, pozwalających zrozumieć konieczność respektowania norm prawnych ze względu na wartość samych siebie, jak też innych ludzi¹⁹.

Jedną z konsekwencji przestępczości oraz pobytu w zakładzie karnym jest problem ze znalezieniem i utrzymaniem pracy. Zarówno w Polsce, jak i na świecie prowadzone są liczne programy mające ułatwić skazanym znalezienie zatrudnienia po odbytych wyroku, to nie poddaje się ich rzetelnej analizie, a oceny ich skuteczności są rzadkie i dość przypadkowe. Nawet jeśli skazany nabył pozytywną postawę co do pracy w zakładzie karnym – najczęściej nie ma możliwości jej rozwijania po opuszczeniu więzienia²⁰. Anetta Jaworska utrzymuje, iż „najwyższą zdolność do stawiania sobie pozytywnych celów życiowych oraz ich realizacji będą przejawiali skazani pracujący [...]”²¹. Sama „[...] możliwość pracy zwiększa zdolność osadzonych do wyznaczania konstruktywnych celów, jak również ich motywację do działań ukierunkowanych na realizację celów”²².

Znaczącym elementem właściwego kształtowania życiowych celów skazanych matek jest propagowanie twórczości artystycznej, która jest traktowana jako nieodłączna składowa samorealizacji, powodująca zmianę stylu życia²³. Jest ona rozumiana jako potencjał tkwiący w każdym człowieku, określająca postawę wobec życia²⁴. Ponadto udział w programach z zakresu twórczości artystycznej pobudza ogólną aktywność człowieka

---

¹⁸ A. Jaworska, *Zasoby osobiste...*, op. cit., s. 77.

¹⁹ Zob. L. Petrażycki, *Teoria prawa i państwa w związku z teorią moralności*, Warszawa 1960, s. 92.

²⁰ A. Jaworska, *Zasoby osobiste...*, op. cit., s. 97.

²¹ Ibidem, s. 179.

²² Ibidem, s. 231.

²³ Zob. J. Sołowiej, *Psychologia twórczości*, Gdańsk 1997.

²⁴ Zob. M. Szymański, *Twórczość i style poznawcze uczniów*, Warszawa 1987.

i stymuluje dalszy rozwój potencjału²⁵. Programy penitencjarne oparte na twórczości artystycznej nie tylko mają zdolność do kształtowania potencjału twórczego i nowej tożsamości²⁶, lecz także wyzwalają pewną umiejętność kreatywnego postrzegania własnej przyszłości w obszarze zawodowym i społecznym²⁷.

W badaniach nad wpływem samooceny na wybór i realizację celu stwierdzono, że osoby mające wyższe poczucie własnej wartości wybierają trudniejsze i bardziej złożone cele, a także przejawiają większe zaangażowanie w ich realizację²⁸.

Kolejnym elementem uwypuklonym w literaturze jest brak wsparcia społecznego (osamotnienie) po odbytych wyroku kary pozbawienia wolności, które występuje często łącznie z brakiem celów życiowych, niską samooceną, bezradnością (wynikającą z braku pozytywnych doświadczeń) oraz destrukcyjnymi sposobami radzenia sobie ze stresem, takimi jak zachowania agresywne oraz używanie i nadużywanie środków psychoaktywnych (w tym alkoholu)²⁹.

Metodologia badań własnych

Współcześnie można przyjąć, że nie istnieje jedna droga metodologicznych poszukiwań (głównie w kwestii koncepcji funkcjonowania człowieka), która z pewnością prowadzi do prawdziwego poznania. Pedagogika społeczna i opiekuńcza, a szczególnie psychologia i resocjalizacja, stosując różne techniki badawcze stara się ustalić zindywidualizowane przyczyny i skutki dewiacji społecznej oraz kierunki profilaktyki zapobiegawczej³⁰. Metodologiczna specyfika nauki o resocjalizacji i prowadzonych w jej zakresie oddziaływaniach penitencjarnych opiera się na wielu metodach stosowanych w naukach społecznych, a przede wszystkim w pedagogice, psychologii oraz kryminologii. Pedagogika resocjalizacyjna wyróżnia się zatem spośród nauk społecznych szczególnie

---

²⁵ Zob. I. Wojnar, *Podstawowe problemy wychowania estetycznego*, [w:] I. Wojnar, W. Pielasińska (red.), *Wychowanie estetyczne młodego pokolenia. Polska koncepcja i doświadczenia*, Warszawa 1990.

²⁶ Zob. M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2010, s. 20 i in.

²⁷ A. Jaworska, *Zasoby osobiste...*, op. cit., s. 285.

²⁸ Por. P.E. Levy, A.H. Baumgardner, *Effects of Self-Esteem and Gender on Goal Choice*, „Journal of Organizational Behavior” 1991, 12, s. 529-541.

²⁹ Por. A. Kieszkowska, *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków 2012; por. A. Fidelus, *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*, Warszawa 2012.

³⁰ A. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Gdynia 2002, s. 70.

interdyscyplinarnością, dopuszczając do głosu zarówno koncepcje badań idiograficznych, jak i nomotetycznych³¹.

Przeгляд literatury uwzględniającej zarazem teorię, jak również stan współczesnych badań w obszarze problemów macierzyństwa skazanych matek pozwolił na przygotowanie i realizację własnego projektu badawczego przy wykorzystaniu spektrum naukowego w tej dziedzinie. Prowadzone współcześnie badania w pedagogice cechuje interdyscyplinarność i wieloparadygmatyzm, który, jak podkreśla Bogusław Śliwerski, jest otwarty na różnice³². Zaprojektowane badania usytuowano w paradygmatach (przyjętych sposobach widzenia rzeczywistości w danej dziedzinie, inaczej we wzorcach, modelach) typowych dla nauk społecznych: strukturalistycznym i interpretatywnym³³. Odwołanie się do paradygmatu strukturalistycznego pozwala na wyjaśnienie deterministycznych zależności przy założeniu, że każda jednostka, zajmująca określone miejsce w strukturze społecznej, poddana jest oddziaływaniom obiektywnych czynników wpływających na jej sytuację, w tym także na proces macierzyństwa skazanych matek³⁴. Za przyjęciem paradygmatu interpretatywnego i związanego z nim poznania indukcyjnego (polegającego na wyprowadzaniu wniosków ogólnych z faktów jednostkowych) przemawia potrzeba poznania jednostkowych odczuć i losów skazanych. Paradygmat interpretatywny umożliwia interpretowanie zachowania badanych, z perspektywy ich subiektywnych doświadczeń, poszukuje przyczyn społecznego porządku w procesach interakcyjnych i interpretacji ich znaczeń. Ujęcie interpretatywne rozwijane jest w ramach różnych nurtów interakcyjnych, a ugruntowane jest głównie badaniami jakościowymi, ujmującymi rzeczywistość z punktu widzenia samego podmiotu³⁵. W przyjętym schemacie gromadzenia danych empirycznych wykorzystano podejście eklektyczne

---

³¹ Podejście idiograficzne zakłada niepowtarzalność ludzkiej osoby, jego celem jest przedstawienie pełnego obrazu danej osobowości. Natomiast podejście nomotetyczne wybiera i mierzy jej kluczowe cechy. Metody idiograficzne są czymś charakterystycznym dla humanistyki, a metody nomotetyczne są typowe dla nauk przyrodniczych, *Kompetencje nauk. Specyfika nauk empirycznych (metoda nomotetyczna)*, Instytut Psychologii Integralnej, <https://www.ipri.pl/badania-naukowe/kompetencje-nauk/> (dostęp: 14.01.2023).

³² B. Śliwerski, *Cóż po pedagogice w ponowoczesności? Annales*, „Etyka w Życiu Gospodarczym” 2012, nr 15, s. 313-323.

³³ Por. K. Rubacha, [w:] (red.) Z. Kwieciński, B. Śliwerski, *Pedagogika*, Warszawa 2003, s. 61-62.

³⁴ Por. Determinizm – filoz. «pogląd filozoficzny głoszący w wersji skrajnej, że każde zdarzenie lub zjawisko jest jednoznacznie i w sposób konieczny wyznaczone przez ogół warunków, w jakich zachodzi, a w wersji umiarkowanej, że wszystkie zjawiska podlegają prawidłowościom przyczynowo-skutkowym», M. Bańko (red.), *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, (copy-right 2003), Warszawa 2014.

³⁵ Por. M. Granosik, *Związki z socjologią interpretatywną*, [w:] E. Marynowicz-Hetko (red.), *Pedagogika społeczna*, t. I, Warszawa 2007, s. 171-183 za A. Fidelus, *Determinanty readaptacji...*, op. cit., s. 221.

(tworzące jedną, często niespójną całość z różnych elementów), które jest uzasadnione wielowymiarowością problematyki w obszarze procesu macierzyństwa skazanych matek. Jednym z powodów, które skłoniły mnie do podjęcia badań jakościowych, była szansa, którą stwarza: „otwarcie na innego człowieka, otwarcie na scenę dramatu i przepływający czas”³⁶. Założyłam, że tak zaplanowane badanie umożliwi uchwycenie sposobów rozumienia świata badanych.

Konkludując rozważania z obszaru zastosowanej metodologii badawczej na użytek zdiagnozowania zjawiska kształtowania życiowych celów skazanych matek w obszarze macierzyństwa, jako fenomenu nieskończoności i wieczności życia, należy potwierdzić, iż istnieją podstawy do zastosowania naukowego sceptycyzmu (powątpiewającego stosunku do czegoś; niedowierzanie, podejrzliwość) do kwestii badania tego problemu. Zdaniem Andrzeja Bałandynowicza nauki nie powinno się bowiem pojmować tak wąsko, aby jej miejscem było tylko laboratorium eksperymentalne, wszak dysponuje ona środkami analizy logicznej, dociekań historycznych i racjonalnej rekonstrukcji³⁷.

W badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego, techniką ankietowania. Narzędziami badawczymi były: autorski kwestionariusz ankiety wraz z autorskim kwestionariuszem wartości osobistych matek oraz następujące wystandaryzowane skale:

- skala do pomiaru poczucia samotności De Jong Gierveld³⁸ i Kamphuis w polskiej adaptacji Grygiela, Humenny’ego, Rębisza, Świtaja, Sikorskiej-Grygiel³⁹,
- Skala Samooceny Religijnej (SSR) R. Jaworskiego⁴⁰,
- Skala Orientacji Pozytywnej Gian Vittorio Caprara i in.⁴¹ W adaptacji M. Łaguna, P. Olesia i D. Filipiuk⁴²,

³⁶ J. Tischner, *Filozofia dramatu*, Paryż 1990, s. 11.

³⁷ Por. A. Bałandynowicz, *Pokój fundamentem człowieczeństwa*, Warszawa 2022, s. 128.

³⁸ Por. J. De Jong Gierveld, T. Van Tilburg, The De Jong Gierveld short scales for emotional and social loneliness: Tested on data from 7 countries in the UN generations and gender surveys, “European Journal of Ageing” 2010, Vol. 7(2), s. 121-130.

³⁹ P. Grygiel, G. Humenny, S. Rębisz, P. Świtaj, J. Sikorska-Grygiel, Validating the Polish adaptation of the 11-item De Jong Gierveld Loneliness Scale, “European Journal of Psychological Assessment, Hogrefe Publishing” 2012, s. 1-11.

⁴⁰ R. Jaworski, *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*, Lublin 1989.

⁴¹ G.V. Caprara, *Positive orientation: Turning potentials into optimal functioning*, “The Bulletin of the European Health Psychologist” 2009, 11(3), s. 46-48; G.V. Caprara, G. Alessandri, N. Eisenberg, A. Kupfer, P. Steca, M.G. Caprara, S. Yamaguchi, Ai Fukuzawa, J. Abela, *The Positivity Scale*, “Psychological Assessment” 2012, vol. 24, No. 3, s. 701-712.

⁴² M. Łaguna, P. Oleś, D. Filipiuk, *Orientacja pozytywna i jej pomiar: polska adaptacja skali orientacji pozytywnej*, „Studia Psychologiczne” 2011, t. 49, z. 4, s. 47-54.

– Skala Satysfakcji z Życia (SWLS) – Dienera, Emmons, Larsona i Griffina w adaptacji Juczyńskiego⁴³.

Kwestionariusz ankiety własnej konstrukcji dotyczył relacji rodzinnych, instytucji wspierających i sytuacji socjoekonomicznej. Składał się z 27 pytań o charakterze zamkniętym i otwartym, dającym badanym swobodę wypowiedzi. Dodatkowo wykorzystano kwestionariusz wartości osobistych, będący autorską adaptacją Listy Wartości Osobistych (LWO) Juczyńskiego. Kwestionariusz składa się z dwóch części. Pierwszą stanowi opis 13 symboli szczęścia. Drugą część przedstawia 18 kategorii wartości osobistych związanych ze zdrowiem utożsamionym ze sprawnością fizyczną i psychiczną. Narzędzie umożliwia oszacowanie wartości, jaką przypisuje się macierzyństwu w kontekście innych ważnych dla człowieka dóbr osobistych i wartości. Badane matki wybierały pięć najważniejszych dla siebie symboli szczęścia oraz kryteriów wartości osobistych, a następnie, w zależności od stopnia ważności danego stwierdzenia, przyporządkowały im punktację od 1 do 5.

Skala pomiaru poczucia samotności zawiera 11 twierdzeń diagnostycznych sformułowanych negatywnie (opisują brak satysfakcji z kontaktów społecznych) i pozytywnie (mierzą satysfakcję z relacji interpersonalnych). Badane oceniały, w jakim stopniu twierdzenia skali wyrażają ich obecną sytuację i odczucia, na 5-stopniowej skali Likerta (od „zdecydowanie tak”, do „zdecydowanie nie”). Im wyższy wynik sumaryczny, tym badane cechowały się większym poczuciem samotności. Skala ta cechuje się dobrymi właściwościami psychometrycznymi (rzetelność, homogeniczność, trafność).

Skala Samooceny Religijnej (SSR) autorstwa Jaworskiego (1989) obejmuje pięć pozycji, z odpowiedzią na skali Likerta (1-5) na każdą z nich. Obejmują one kolejno: ocenę własnej znajomości prawd religijnych, związku emocjonalnego z religią, poziomu praktyk religijnych, związku życia moralnego z religią oraz siły osobistego związku z religią.

Skala Orientacji Pozytywnej zbudowana jest z 8 twierdzeń, wszystkie mają charakter diagnostyczny (Aneks). Osoba badana jest proszona o wskazanie, w jakim stopniu zgadza się z każdym z nich. Odpowiedzi udzielane są na skali pięciostopniowej od 1 – zdecydowanie nie zgadzam się do 5 – zdecydowanie zgadzam się; przy czym jedno twierdzenie jest

---

⁴³ Z. Juczyński, *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia. Skala Satysfakcji z Życia*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2001, s. 134-138.

odwracane (twierdzenie 4). Wynik stanowi suma punktów; im jest wyższy, tym wyższy poziom pozytywnej orientacji, zakres wyników surowych wynosi od 8 do 40.

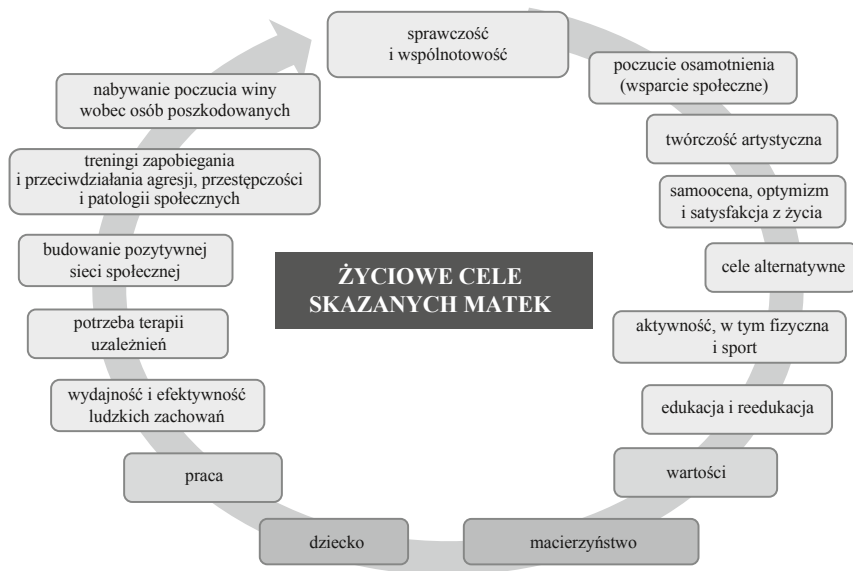
Kwestionariusz SWLS składa się z 5 pytań, do których badana osoba musi się odnieść, wybierając 1 z 7 możliwych odpowiedzi. W przypadku tego testu 1 oznacza, że zupełnie się nie zgadza z daną kwestią, natomiast 7 – zgadza się całkowicie. Wybrane odpowiedzi każdej osoby są sumowane. Zakres uzyskanych wyników mieści się w granicach od 5 do 35 punktów. Im wyższy wynik, tym większe poczucie z satysfakcji życia badanych osób. Wynik 20 reprezentuje neutralny punkt na skali (wskazuje, że respondent nie jest w żadnym stopniu zadowolony ani niezadowolony), wynik 5-9 oznacza ekstremalne niezadowolenie z życia, natomiast wynik ponad 30 mówi o wysokiej satysfakcji.

Badania własne

Badaniu poddano w sumie 59 matek, w tym grupę 34 osadzonych kobiet będących matkami dzieci w wieku do 2 lat przebywających w Domu Matki i Dziecka Zakładu Karnego w Grudziądzu (grupa Grudziądz) oraz grupę 25 osadzonych kobiet będących matkami dzieci w wieku powyżej 2 lat w Domu Matki i Dziecka Zakładu Karnego w Krzywańcu (grupa Krzywaniec) w miesiącach kwiecień-maj 2022 roku.

Całość badań zawiera przygotowywana monografia o roboczym tytule: „Model apokatastazy macierzyństwa kobiet w procesie ich resocjalizacji w stadium odbywania kary pozbawienia wolności”. W artykule tym przedstawię tylko wybrane elementy wypełniające przedmiot publikacji. Obszar badań przedstawia rys. 1.

Rys. 1. Obszary budowy życiowych celów skazanych matek

Źródło: opracowanie własne

Poczucie osamotnienia (wsparcie społeczne)

Bycie istotą autonomiczną, wolną i obdarzoną podmiotowością nie oznacza, aby człowiek przejawiał prawo do absolutnego panowania nad innymi bytami organicznymi i nieorganicznymi. W tej kwestii można człowiekowi przyporządkować relacje odpowiedzialnej wzajemności. Wówczas jego rola powinna sprowadzać się do wzajemnej wymiany, współpracy, chronienia, strzeżenia, bronięcia, czuwania⁴⁴. Cechą wyróżniającą człowieka jest jego zdolność do refleksji, rozumowania, kreatywności, interpretacji, twórczości artystycznej, która ukazuje pewną powszechną wyjątkowość.

W przedmiotowym badaniu przeanalizowano m.in. samoświadomość refleksyjną, wsparcie emocjonalne oraz aktywność twórczą eliminującą stan samotności i osamotnienia człowieka. Niedostarczanie człowiekowi

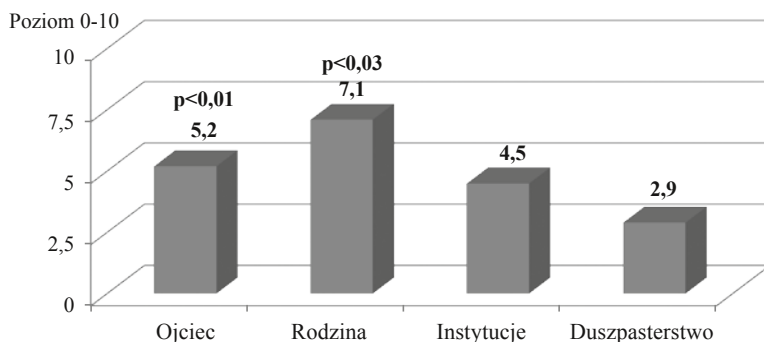
⁴⁴ Zob. M. Winiarski, *Opieka – pomoc – wsparcie społeczne jako wymiary działań humanitarnych*, „Ruch Pedagogiczny” 1999, nr 3-4, s. 127-135.

bodźców oraz wystąpienie sytuacji destrukcyjnej dla twórczej proaktywności doprowadzają najczęściej do stanu osamotnienia i wyzwalają przekonanie o zagubieniu. Tak samo jest i ze skazanymi matkami.

A.D. Głotoczkin i V.F. Pirożkow, komentując następstwa prostracji (skrajnego wyczerpania nerwowo-psychicznego, połączonego ze spadkiem sił fizycznych i zubożeniem) wywołanej permanentną bojaźnią, osamotnieniem, apatią oraz ograniczeniem możliwości odgrywania zróżnicowanych ról społecznych, twierdzą, że stany psychiczne, nieodłącznie związane z karą pozbawienia wolności, są przyczyną somatyczno-psychicznego infantylnizmu osób uwięzionych⁴⁵. Wyuczone w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności konformizm i bierność utrudniają skazanym samodzielne podejmowanie decyzji i odgrywanie ról społecznych na wolności⁴⁶.

W badaniach (rys. 2) przeanalizowano ocenę wsparcia dla matki ze strony ojca, rodziny, instytucji oraz duszpasterstwa w skali od 0 do 10. Matki przebywające w izolacji istotnie ($p < 0,03$) oceniały wsparcie rodziny na poziomie 7,1, na istotnie ($p < 0,01$) niższym poziomie oceniały wsparcie ojca 5,2, natomiast wsparcie instytucji zewnętrznych na poziomie 4,5 oraz wsparcie duchowieństwa na poziomie 2,9.

Rys. 2. Ocena wsparcia skazanych matek

Źródło: opracowanie własne

⁴⁵ A. Głotoczkin, W. Pirożkow, *Stan psychiczny człowieka pozbawionego wolności*, „Gazeta Penitencjarna” 1973, nr 174, s. 3.

⁴⁶ Por. A. Kieszowska, *Rola wsparcia społecznego w opiece paliatywnej*, [w:] A.A. Zych, A. Nowicka (red.), *By człowiek nie musiał cierpieć, Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Aleksandrze Maziarz*, Wrocław 2007.

Należy pamiętać, iż promowanie solidarności międzyludzkiej nie polega wyłącznie na działaniach albo na programach praktycznego wsparcia lub opieki, ale przede wszystkim na staranności pielęgnowania uwagi skierowanej na drugiego człowieka tak jak na siebie. Ta motywacja, percepcja i wrażliwość miłości są początkiem prawdziwego zatroskania. Od niej wychodząc, toruje się drogę do doznawania i odczuwania uniwersalnych wartości w codziennym życiu, a co za tym idzie – do kształtowania życiowych celów⁴⁷. Także rodzina nie zawsze jest autonomiczna, pomimo że powinna taką być. W sytuacji, kiedy zachodzą zjawiska takie jak rozwód, choroba, śmierć, wykluczenie, to zauważa się, że ma się do czynienia z brakiem wsparcia, pomocy, uczciwości czy opieki.

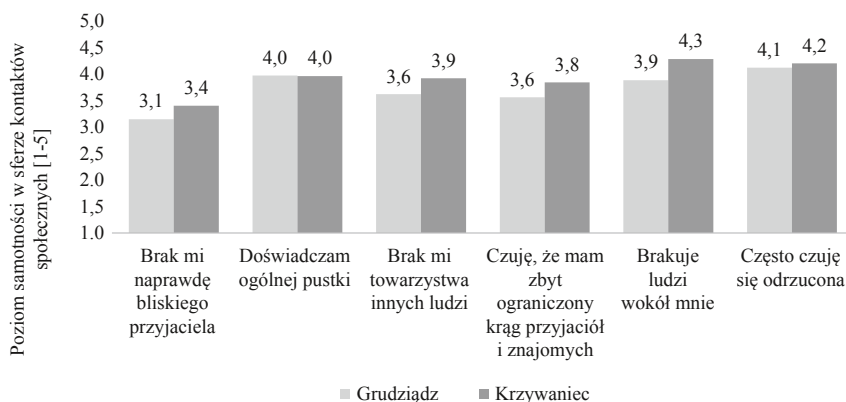
Pomagając skazanej matce, będącej w sytuacji trudnej, nie można traktować jej problemów zadaniowo, instrumentalnie, lecz należy uznać zaistniałą sytuację za spotkanie i nawiązanie dialogu pomiędzy dwoma równorzędnymi partnerami. Jest to działanie dwóch specjalistów – udzielającego interwencji w zakresie metod i sposobów postępowania (resocjalizującego) oraz szukającego wsparcia jako specjalisty własnego życia. Pomoc świadczona w tych warunkach może przybrać formę wsparcia i zachęty do samodzielnych poczynań skazanej matki, oferty praktycznej pomocy (o ile wydaje się to niezbędne dla rozwiązania określonych trudności), ewentualnie propozycji innych sposobów rozwiązania problemów.

W grupie osadzonych matek przebywających w DMiDz w ZK w Grudziądzu poziom poczucia samotności związanej ze sferą kontaktów społecznych był podobny do poziomu poczucia samotności związanej ze sferą kontaktów społecznych występujących w grupie matek przebywających w DMiDz w ZK w Krzywańcu (rys. 3).

---

⁴⁷ Por. A. Baładynowicz, *Człowiek częstką wszechświata. Rozważania antropologiczno-filozoficzne i filozoficzno-prawne*, Wydanie 2 rozszerzone, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2021, s. 116.

Rys. 3. Porównanie poziomów samotności w sferze kontaktów społecznych w grupie matek przebywających w DMiDz ZK w Grudziądzu i DMiDZ ZK w Krzywińcu

Źródło: opracowanie własne

Samoocena, optymizm i satysfakcja z życia

Własna autonomia skazanej matki, wyrastająca z podłoża samooceny i samokontroli, współtworzy jednostkę i przyczynia się w sposób istotny do pozyskiwania przez nią zdrowia i autokreatywności. Samoocena to element zasobu osobistego człowieka. Model samooceny nie zawiera w sobie jedynie wyizolowanej cechy, jaką jest hubrystyczność (poczucie własnej wartości), lecz stanowi powiązane ze sobą czynniki, do których obok wymienionego należą także: stabilność emocjonalna (poziom neurotyczności), poczucie kontroli oraz poczucie własnej skuteczności. Ważnym „narzędziem” w radzeniu sobie ze stresem życia jest wysoka samoocena, samoakceptacja i pozytywny obraz samego siebie. Wysoka samoocena sprzyja poczuciu własnej wartości i łatwości w prowadzeniu rozmowy czy negocjacji. Niska samoocena działa zaś jak hamulec, który może powodować, że człowiek będzie się bał artykułować swoje myśli, obawiał krytycyzmu oraz bycia ocenionym. Niska samoocena jest powiązana z ograniczonymi umiejętnościami komunikacji i negocjacji na wielu różnych płaszczyznach, czego osoby ją mające mogą nie zauważać lub nie wierzyć, że mogą coś zmienić. Wpływa na komunikację, czyli trzy czynniki, które są z nią nierozdzielnie związane: mowa ciała, przekaz słowny

i ton głosu. Łączy się ona także z obniżeniem indywidualnych możliwości dochodzenia swoich praw i wartości. Osoby o niskiej samoocenie mogą czuć się winne tego, że domagają się o swoje lub mają poczucie bycia samolubnym.

W badaniach zastosowano Skalę Orientacji Pozytywnej. Pozytywna orientacja jest to tendencja do zauważania i przywiązywania wagi do pozytywnych aspektów życia, swoich doświadczeń i samego siebie⁴⁸. Stanowi zamienną łączącą w sobie trzy komponenty: samoocenę, optymizm i satysfakcję z życia. Skala opisuje pozytywne nastawienie do życia. Wynik stanowi suma punktów. W celu interpretacji przyjmuje się, że im wyższy wynik, tym wyższy poziom pozytywnej orientacji. Zakres wyników surowych wynosi od 8 do 40. W oparciu o wyniki badań zostały opracowane normy stanowe dla SOP.

Porównując poziom tendencji przywiązania do pozytywnych aspektów życia matek w grupie osadzonych matek poprzez porównanie średnich wyników skali SOP, nie stwierdzono istotnych różnic pomiędzy grupami: Dom Matki i Dziecka Zakładu Karnego (DMiDz ZK) w Grudziądzu wyniósł – 31,4, a w Krzywańcu 32,1. Stwierdzono zatem, że grupa matek przebywających w izolacji, osadzonych w DMiDz ZK, ma podobne tendencje do przywiązania do pozytywnych aspektów życia. Ponad połowa osadzonych kobiet ma pozytywną orientację na poziomie wysokim. Nie stwierdzono też istotnych statystycznie różnic pomiędzy średnimi poziomami poszczególnych stwierdzeń SOP w obu grupach. Pozytywny i adekwatny obraz samooceny wewnętrznej i zewnętrznej może się wykształcić jedynie w sytuacji, gdy jednostka zachowuje stosowny dystans do siebie, mierzony jednostką zobiektywizowanego rozwoju wolitywno-duchowego.

W badaniach porównano wybory wartości symboli szczęścia w grupie matek przebywających w izolacji w Grudziądzu i w Krzywańcu. Dla matek przebywających w izolacji głównymi wartościami postrzeganymi jako symbole szczęścia w obu grupach było wspólnych siedem wartości, takich jak „udane życie rodzinne”, „zdrowie dziecka”, „warunki rozwoju dziecka”, „przyszłość dziecka”, „wykonywanie ulubionej pracy, zawodu”, „dobre zdrowie” oraz „dobre warunki materialne”. Matki dzieci młodszych przebywające w Grudziądzu jako symbol szczęścia wybierały częściej „bycie potrzebnym dla innych ludzi”. Natomiast matki dzieci starszych przebywające w Krzywańcu jako symbol szczęścia wybierały

---

⁴⁸ G.V. Caprara, *Positive orientation...*, 2009, op. cit.

częściej „posiadanie dziecka”. Istotnie statystyczne różnice stwierdzono przy częstości wyboru symbolu szczęścia w twierdzeniu „dobre zdrowie”. Matki dzieci młodszych przebywające w Grudziądzu istotnie częściej ($p < 0,009$) postrzegały dobre zdrowie jako symbol szczęścia (94,1%) niż matki dzieci starszych przebywające w Krzywańcu (64%).

Poziom średni satysfakcji z jakości życia SWLS w grupie matek przebywających w DMiDz ZK w Grudziądzu wynosił 18 (w skali 5-35) i był na podobnym poziomie jak średni poziom satysfakcji z jakości życia SWLS w grupie matek przebywających w DMiDz ZK w Krzywańcu, który wynosił 17,2 czyli na średnim poziomie.

Wartości – alternatywa wyboru

Budowanie sfery moralnej skazanej matki składa się głównie z: budowy samej siebie, wspólnoty, cywilizacji i kultury, a ponadto budowania 4 wartości: wolnej woli, wolności emocjonalnej (sfery duchowej), odpowiedzialności i prawa do zaciągania zobowiązań. Wypełnianie obowiązków wobec innych ludzi dla własnego dobra, życie z nimi w zgodzie, stać się powinno miarą wszelkiego działania. Kształtowanie życiowych celów powinno prowadzić w inny wymiar doświadczeń egzystencjalnych po to, aby móc stawać się sobą i potwierdzać osobową wartość człowieka.

Wśród kategorii wartości osobistych matki w obu grupach (Grudziądz i Krzywaniec) postrzegały osiem wspólnych wartości: „potrzebę bycia matką”, „potrzebę bezpieczeństwa”, „dobre zdrowie, sprawność fizyczna i psychiczna”, „potrzeba posiadania rodziny”, „poczucie własnej wartości”, „prawda”, „potrzeba przynależności i miłości, przyjaźni”, „wiedza i mądrość”. Nie stwierdzono istotnych różnic w wyborze tych ośmiu wartości w badanych grupach matek. Matki dzieci młodszych przebywające w Grudziądzu jako kategorię wartości osobistych postrzegały również „radość i zadowolenie” oraz „potrzeba samorealizacji”. Natomiast matki dzieci starszych przebywające w Krzywańcu jako kategorię wartości osobistych postrzegały również „dobroć i delikatność” oraz „odwagę i stanowczość”. W procedurze wyboru dziesięciu najważniejszych kategorii wartości osobistych matki dzieci młodszych przebywające w Grudziądzu jako ważną kategorię wartości osobistych postrzegały „potrzebę samorealizacji”. Natomiast matki dzieci starszych przebywające w Krzywańcu jako ważną kategorię wartości osobistych postrzegały „odwagę i stanowczość”.

Wartość ujmują jako kryterium wyboru celu dążeń jednostki, pozwalającą wybierać alternatywne metody realizacji działania i sposobu zachowania⁴⁹. Z przeprowadzonych badań wynika, że najsilniejszym dynamizmem kształtującym cele życiowe badanych jest sprawczość. Sprawczość należy traktować jako część większej całości, na którą składają się kompetencje człowieka i skuteczność jego działania. Natomiast kształtowanie życiowych celów to zdolność myślenia alternatywnego i aplastyczności. Według Andrzeja Baładynowicza kształtowanie życiowych celów powinno być oparte o „myślenie alternatywne, różnorodne – pozwalające na swobodę wyboru; równość podmiotów bez jakichkolwiek ograniczeń; [...] nieupowszechnianie interakcji międzyludzkich opartych na wywyższaniu się określonych osób nad drugimi; systematyczne pogłębianie kondycji duchowej przez doskonalenie uczuć wyższych; odrzucanie stereotypów, mitów i myślenia konserwatywnego w działalności społecznej w celu zapobiegania stanom lękowym i cierpieniom innych ludzi; mobilizowanie wszystkich zmysłów i stanu świadomości intelektu do ciągłego przełamywania i dezintegracji na wyższy poziom rozwoju osobowego; zaakceptowanie celu egzystencjalnego dla życia człowieka w postaci jego integralnego rozwoju wraz z poszanowaniem przyrody oraz eliminowanie hedonizmu materialistycznego, który całkowicie niszczy [...] humanistyczne oblicze człowieczeństwa”⁵⁰ i tym powinna kierować się każda osoba, w tym skazana matka, a wspierać ją powinno otoczenie. Mechanizm określania alternatyw wymaga zbudowania sytuacji i określenia priorytetów, jest zatem procesem twórczym⁵¹.

Zakończenie

Wszystkie wymienione elementy analizujące aktywność ludzką w kategoriach celów (stawianych i osiągniętych) wskazują na uniwersalność dążeń skazanych matek, które odzwierciedlają – ich i dzieci – rozwój. Charakteryzują one cele życiowe, ich właściwości i związane z nimi mechanizmy w różnych fazach życia. Ważne jest także, iż kobiety odbywające

---

⁴⁹ C. Matuszewicz, *Psychologia wartości*, Warszawa 1975.

⁵⁰ A. Baładynowicz, *Człowiek częścią wszechświata...*, op. cit., s. 226.

⁵¹ J. Koziński, *Koncepcja transgresyjna człowieka*, Warszawa 1987.

karę pozbawienia wolności wraz ze swoimi dziećmi stanowią kategorię kobiet, którym wypełnianie roli matki nie przychodzi łatwo⁵².

Wskazanie życiowych celów ma podstawowe znaczenie dla sukcesu życiowego, niezależnie od dziedziny, w której chce się go odnieść, dotyczy to też (a może szczególnie) macierzyństwa. Często człowiek stawia sobie cele, które z wielu powodów są dla niego ważne, podejmuje działanie, jeżeli wierzy w możliwość ich realizacji. Zmiana własnych celów życiowych następuje na skutek rewizji własnych wartości bądź pod wpływem nacisków zewnętrznych⁵³. Człowiek może odnajdować sens i jakość życia w małych, ulotnych przejawach codzienności, niekoniecznie zatem w wielkich celach i dążeniach. W sytuacjach życiowych, gdy brakuje celów, życie nie musi wcale tracić sensu, a człowiek posiadać niskiego poczucia jego jakości. Sens i jakość życia zależą od tego, czy i jak chce on żyć. Stawianie celów i ich realizacja jest naczelną cechą natury ludzkiej. Cele motywują do działania, nadając kierunek i dynamikę. Od uświadomienia celu, jego wartości i czasu realizacji zależy ocena jakości życia. Człowiek tworzy bowiem i realizuje cele życiowe, aby nadawać sens swojemu życiu, w konsekwencji uzyskiwać zadowolenie i poczucie szczęścia⁵⁴. W strukturze celów i dążeń życiowych każdej matki ważną kwestią jest świadomość poszukiwania nowych form istnienia i założenie, że własnym życiem wskazuje się drogę innym (dziecku). Nowe cele mogą stanowić następstwo zmian w zaistniałych okolicznościach życiowych (np. macierzyństwo).

Drogą do autentycznego życia skazanej matki jest samorealizacja, która polega na pełnym wykorzystaniu talentów, zdolności oraz możliwości w realizacji życiowych celów swoich i dziecka. Moralna samorealizacja wymaga szeregu działań indywidualnych skierowanych na poznawanie siebie, kontrolowanie i samodoskonalenie. Zachodzi to wówczas, gdy skazana matka wychodzi od siebie ku innym podmiotom, swoją tożsamość zakreśla, dochodząc do spraw ponadjednostkowych, utrwalanych kulturowo twórczą samorealizacją. Przy wdrażaniu programów resocjalizujących należy szczególnie pamiętać, że „dla jakości życia [skazanych matek – przyp. KP] pozytywne znaczenie ma samodzielny wybór i skuteczna realizacja głównych celów życiowych. [...] Proces dokonywania zmian

---

⁵² Por. M. Marczak, *Przestępczość kobiet w perspektywie teorii drogi życiowej*, [w:] M. Konopczyński, B.M. Nowak (red.), *Resocjalizacja – ciągłość i zmiana*, Warszawa 2008.

⁵³ J. Daszykowska, *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej...* op. cit., s. 87.

⁵⁴ R. Cieślak, *Kto ma cel, temu dobrze*, „Charaktery” 2004, nr 4, s. 19-21.

życiowych przez zmianę celów jest procesem długotrwałym i trudnym, jednocześnie ważnym z punktu widzenia poczucia spełnienia życiowego, satysfakcji z życia i poczucia szczęścia⁵⁵. W dużej mierze cele życiowe są zależne od czynników środowiskowych i są istotnym elementem kształtowania procesu resocjalizacji. Systemy wartości są płaszczyzną określającą styl życia, który warunkuje cele życiowe, a te – poprzez kształtowanie planów – wpływają na konkretne decyzje⁵⁶.

Należy pamiętać, że stawianie sobie przez niektóre grupy celów związanych z przestępczością może wynikać z braku możliwości realizacji celów alternatywnych. Wydaje się też, że dobrze zorganizowana aktywność fizyczna i sport mogą stanowić realną alternatywę dla zachowań dewiacyjnych i przestępczości. Według Anetty Jaworskiej sam udział w zajęciach sportowych posiada umiarkowaną siłę wpływu w zakresie wyjaśniania zdolności do stawiania sobie pozytywnych celów, a możliwość przewidywania efektów w postaci wyrażanych chęci osiągania celów życiowych dodatkowo i znacząco wzrasta, gdy długość udziału w programie rozpatruje się łącznie z poziomem wsparcia społecznego⁵⁷.

Zdolność do formułowania konstruktywnych celów ma szczególne znaczenie edukacyjne i reedukacyjne. Cele pomagają regulować ludzkie zachowanie w kierunku osiągania istotnych dla człowieka wartości, a także stymulują wydajność i efektywność ludzkich zachowań⁵⁸. uzasadnione jest niebezpośrednie i natychmiastowe wdrażanie skazanych matek do programów skupiających się na pracy, lecz wcześniejsze jest poddanie ich terapii uzależnień, budowanie pozytywnej sieci społecznej, treningi zapobiegania i przeciwdziałania agresji, przestępczości i patologii społecznych⁵⁹.

Badania wskazują, że istnieją określone prawidłowości mogące wyjaśniać wpływ samooceny na zdolność do realizacji celów.

Planując oddziaływania kształtujące cele życiowe skazanych matek, należy wkalkulować w działanie zaburzenia samoregulacji, wynikające z braku sprawności prawidłowego przełożenia myśli na działanie lub podejmowanie działań w sytuacji, kiedy skazana wolałaby myśleć

---

⁵⁵ J. Daszykowska, *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej...*, op. cit., s. 87-88.

⁵⁶ P. Kozłowski, *Wartości, cele i plany ...*, op. cit., s. 98.

⁵⁷ A. Jaworska, *Zasoby osobiste...*, op. cit., s. 312.

⁵⁸ Por. A. Jaworska, *Zasoby osobiste...*, op. cit., s. 77-78.

⁵⁹ Zob. M. Konopczyński, *Wybrane konteksty współczesnej myśli resocjalizacyjnej*, [w:] W. Ambrozik, M. Konopczyński (red.), *Współczesne problemy resocjalizacji. W stronę integracji teorii z praktyką*, Kraków 2022, s. 17-40.

i zachowywać się inaczej. Skazane powinny odnaleźć poczucie winy co do osób poszkodowanych dokonaniem przez nie przestępstwem, powinny traktować karę pozbawienia wolności jako szansę na zmianę dotychczasowej ścieżki życiowej i dojrzałe macierzyństwo. Kształtowanie życiowych celów powinno być podstawą wielu programów reintegracyjnych, podwyższających przygotowanie człowieka do życia. Celem opieki nad skazanymi matkami z dziećmi nie może być nakłonienie ich do adopcji⁶⁰. Barbara Toroń-Fórmanek jest przekonana, że „efekty owych [systemu penitencjarnego – przyp. KP] zabiegów przynoszą pomyślne i niepomyślne skutki dla przebiegu dalszej życiowej biografii matki, która stoi przed szansą zmiany swojej dotychczasowej sytuacji życiowej oraz dziecka, u której proces socjalizacji rozpoczyna się w warunkach szczególnych”⁶¹. Natomiast Anna Fidelus jest zdania, iż »od charakteru przystosowania zależy osiągnięcie przez jednostkę najważniejszych wartości i nadanie sensu własnemu życiu. „Tylko człowiek przystosowany społecznie może wytworzyć prawidłowy obraz samego siebie, swych dążeń i celów życiowych, a co za tym idzie – może doznawać szczęścia, jakim jest zadowolenie ze swego życia”⁶². Zgodnie z tą teorią, w przypadku skazanych warunkiem pomyślnej readaptacji społecznej, czyli ponownego przystosowania się, jest ich świadomy udział, sprzyjający samourzeczywistnianiu jednostki«⁶³.

Podstawowym zadaniem, jakie powinno być stawiane przed systemem penitencjarnym w procesie oddziaływań wobec ludzi odbywających karę pozbawienia wolności (w tym także skazanych matek) jest wspieranie wysiłków skazanych i motywowanie ich do formułowania celów o charakterze rozwojowym oraz do brania odpowiedzialności za ich osiągnięcie.

---

⁶⁰ A. Sikora, Opieka merytoryczna: M. Konopczyński, *Sytuacja prawna, społeczna i wychowawcza nieletnich ciężarnych i nieletnich matek przebywających w placówkach resocjalizacyjnych, Raport z realizacji projektu „Chcę być z Tobą MAMO!”*, Warszawa 2013, s. 142.

⁶¹ B. Toroń-Fórmanek, *Edukacja i resocjalizacja więziennych matek przez macierzyństwo*, „Biografistyka Pedagogiczna” 2019, tom 4, nr 1, s. 410.

⁶² K. Pospiszyl, *Psychologiczna analiza wadliwych postaw społecznych młodzieży*, Warszawa, 1971, s. 7.

⁶³ Por. J. Nuttin, *Struktura osobowości*, Warszawa 1968 za A. Fidelus, *Determinanty readaptacji...*, op. cit., s. 26-27.

Bibliografia

- Aksamit D., *Kobiety-matki. O macierzyństwie, Socjopedagogiczne studium narracji matek dorosłych osób z głęboką niepełnosprawnością intelektualną*, Warszawa 2019.
- Ambrozik W., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę uspołecznienia systemu oddziaływań*, Kraków 2016.
- Apanowicz A., *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Gdynia 2002.
- Bałandynowicz A., *Człowiek częścią wszechświata. Rozważania antropologiczno-filozoficzne i filozoficznoprawne*, Wydanie 2 rozszerzone, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2021.
- Bałandynowicz A., *Pokój fundamentem człowieczeństwa*, Warszawa 2022.
- Bańko M., (red.), *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, (copy-right 2003), Warszawa 2014.
- Caprara G.V., Alessandri G., Eisenberg N., Kupfer A., Steca P., Caprara M.G., Yamaguchi S., Ai Fukuzawa, Abela J., *The Positivity Scale*, “Psychological Assessment” 2012, vol. 24, No. 3, s. 701-712.
- Caprara G.V., *Positive orientation: Turning potentials into optimal functioning*, “The Bulletin of the European Health Psychologist” 2009, 11(3), s. 46-48.
- Carroll A., *Characterising the Goals of Juvenile Delinquents: Nature, Content, and Purpose*, „Psychology, Crime, and Law” 1995, 1, s. 247-260.
- Carroll A., Durkin K., Hattie J., Houghton S., *Goal Setting among Adolescents: A Comparison of Delinquent, At-Risk, and Not-At-Risk Youth*, „Journal of Educational Psychology” 1997, 89(3), 441-450.
- Cieślak R., *Kto ma cel, temu dobrze*, „Charaktery” 2004, nr 4.
- Daszykowska J., *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej*, Kraków 2007.
- De Jong Gierveld J., Van Tilburg T., *The De Jong Gierveld short scales for emotional and social loneliness: Tested on data from 7 countries in the UN generations and gender surveys*, “European Journal of Ageing” 2010, Vol. 7(2), s. 121-130.
- Emmons R.A., *Striving for the sacred: Personal goals, life meaning, and religion*, “Journal of Social Issues” 2005, vol. 61(4), s. 731-745.
- Fidelus A., *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*, Warszawa 2012.
- Fromm E., *Niech się stanie człowiek*, Warszawa-Wrocław 1994.
- Głotoczkin A., Pirożkow W., *Stan psychiczny człowieka pozbawionego wolności*, „Gazeta Penitencjarna” 1973, nr 174.
- Granosik M., *Związki z socjologią interpretatywną*, [w:] E. Marynowicz-Hetko (red.), *Pedagogika społeczna*, t. I, Warszawa 2007, s. 171-183.

- Groeben N., *Subjective theories and the explanation of human action*, [w:] G.R. Semin, K.J. Gergen (eds.), *Everyday understanding: Social and scientific implications*, London 1990, s. 19-44.
- Grygiel P., Humenny G., Rębisz S., Świtaj P., Sikorska-Grygiel J., *Validating the Polish adaptation of the 11-item De Jong Gierveld Loneliness Scale*, "European Journal of Psychological Assessment, Hogrefe Publishing" 2012, s. 1-11.
- Jaworska A., *Zasoby osobiste i społeczne skazanych w procesie oddziaływań penitencjarnych*, Kraków 2016.
- Jaworski R., *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*, Lublin. 1989.
- Juczyński Z., *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*, Pracownia testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa, 2001.
- Kieszkowska A., *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków 2012.
- Kieszkowska A., *Rola wsparcia społecznego w opiece paliatywnej*, [w:] A.A. Zych, A. Nowicka (red.), *By człowiek nie musiał cierpieć, Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Aleksandrze Maziarz*, Wrocław 2007.
- Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2010.
- Konopczyński M., *Wybrane konteksty współczesnej myśli resocjalizacyjnej*, [w:] W. Ambrozik, M. Konopczyński (red.), *Współczesne problemy resocjalizacji. W stronę integracji teorii z praktyką*, Kraków 2022, s. 17-40.
- Kozielecki J., *Koncepcja transgresyjna człowieka*, Warszawa 1987.
- Kozłowski P., *Wartości, cele i plany życiowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, Kraków 2016.
- Levy P.E., Baumgardner A.H., *Effects of Self-Esteem and Gender on Goal Choice*, „Journal of Organizational Behavior” 1991, 12, s. 529-541.
- Łaguna M., Oleś P., Filipiuk D., *Orientacja pozytywna i jej pomiar: polska adaptacja skali orientacji pozytywnej*, „Studia Psychologiczne” 2011, t. 49, z. 4, s. 47-54.
- Marczak M., *Przestępczość kobiet w perspektywie teorii drogi życiowej*, [w:] M. Konopczyński, B.M. Nowak (red.), *Resocjalizacja – ciągłość i zmiana*, Warszawa 2008, s. 189-201.
- Matuszewicz C., *Psychologia wartości*, Warszawa 1975.
- Nurmi J.E., *How Do Adolescent See their Future? A Review of the Development of the Future Orientation and Planing*, New York 1991.
- Nuttin J.J., *Struktura osobowości*, Warszawa 1968.
- Nuttin J.J., *Théorie de la motivation humaine. Du besoin au projet d'action*, Paris 1980.
- Pervin L.A., John O.P., *Osobowość. Teoria i badania*, Kraków 2002.
- Petrażycki L., *Teoria prawa i państwa w związku z teorią moralności*, Warszawa 1960.

- Pospiszyl K., *Psychologiczna analiza wadliwych postaw społecznych młodzieży*, Warszawa, 1971.
- Rohan M., *A rose by any name? The values construct*, „Personality and Social Psychology Review” 2000, vol. 4(3), s. 255-277.
- Rubacha K., [w:] (red.) Z. Kwieciński, B. Śliwerski, *Pedagogika*, Warszawa 2003.
- Sikora A., *Opieka merytoryczna: Marek Konopczyński, Sytuacja prawna, społeczna i wychowawcza nieletnich ciężarnych i nieletnich matek przebywających w placówkach resocjalizacyjnych, Raport z realizacji projektu „Chcę być z Tobą MAMO!”*, Warszawa 2013.
- Sołowiej J., *Psychologia twórczości*, Gdańsk 1997.
- Szymański M., *Twórczość i style poznawcze uczniów*, Warszawa 1987.
- Śliwerski B., *Cóż po pedagogice w ponowoczesności? Annales*, „Etyka w Życiu Gospodarczym” 2012, nr 15, s. 313-323.
- Thilagaraj R., *Achievement Motivation of Delinquent and Non-Delinquents*, „Social Defence” 1984, 20, s. 18-20.
- Tischner J., *Filozofia dramatu*, Paryż 1990.
- Tomaszewski T., *Struktura i mechanizmy regulacyjne czynności człowieka*, [w:] T. Tomaszewski (red.), *Psychologia*, Warszawa 1977.
- Toroń-Fórmanek B., *Edukacja i resocjalizacja więziennych matek przez macierzyństwo*, „Biografistyka Pedagogiczna” 2019, tom 4, nr 1, s. 401-417.
- Winiarski M., *Opieka - pomoc - wsparcie społeczne jako wymiary działań humanitarnych*, „Ruch Pedagogiczny” 1999, nr 3-4, s. 127-135.
- Wojnar I., *Podstawowe problemy wychowania estetycznego*, [w:] I. Wojnar, W. Pielasińska (red.), *Wychowanie estetyczne młodego pokolenia. Polska koncepcja i doświadczenia*, Warszawa 1990.
- Zaleski Z., *Psychologia zachowań celowych*, Warszawa 1991.
- Zuckerman M., *Psychobiology of Personality*, New York 1991.

Netografia

- Kompetencje nauk. Specyfika nauk empirycznych (metoda nomotetyczna)*, Instytut Psychologii Integralnej, <https://www.ipri.pl/badania-naukowe/kompetencje-nauk/> (dostęp: 14.01.2023).